

Giedroyć, Franciszek

Wodociagi i kanały miejskie : z dziejów higieny w dawnej Polsce

Przegląd Historyczny 5/1, 94-109

1907

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Wodociągi i kanały miejskie.

(Dalszy ciąg.)

Kazimierz (pod Krakowem). Nie mając dostatecznej ilości wody na potrzeby domowe, a zwłaszcza do wywaru piwa, dającego zarobek wielu rodzinom, mieszczanie przyszli do przekonania, że wypadnie taniej zaprowadzić wodociąg, niż utrzymywać stale konie do wożenia wody. Jakoż przeprowadzili wodę z Zakazimirki (stare koryto Wisły, istniejące obok nowego, sztucznie pod miastem urządzonego), wzniesli niezbędne budowle wodociągowe pomiędzy bramami Skawińską i Wielicką i przystąpili do połączeń z tym wodociągiem domów prywatnych rurami podziemnymi. Jednocześnie zwrócili się do króla Zygmunta I z prośbą, by roboty te zatwierdził. Przywilejem z dnia 27 marca 1533 roku król w imieniu własnym i następców swoich przychylił się do prośby mieszczan i wszelkich dochodów z wodociągu zrzekł się na rzecz miasta. (*Przyj. V.*)

Przywilej królewski nosi datę 1533 roku, wodociąg zaś, jak zaznaczyliśmy, wybudowano wcześniej; był on czynny przed rokiem 1527, wtedy bowiem już rada miejska na posiedzeniu dn. 23 marca uchwaliła, że członkowie jej mają prawo, o ile zechcą, własnym kosztem przeprowadzić rury do domów swoich i korzystać z wody bezpłatnie. Gdyby dom taki drogą spadku lub sprzedaży przeszedł kiedy na własność osoby, w radzie miejskiej nie zasiadającej, natenczas nowy właściciel obowiązany będzie płacić rocznie 4 grosze, bądź też połączenie z wodociągiem przerwać: ⁵⁶⁾

„Spectabiles et famati domini proconsul et consules... vnanimi voto concludendo edixerunt et decreuerunt, quod exnunc temporibus perpetuis in posterum cuilibet consulum huius ciuitatis antiquo et residenti liberum esse debet, vt cannale wlgariter *rurą* dictum in domum suam suis proprijs impensis, quandocunque voluerit, potens erit inducere et sibi id erigere eoque vti libere sine vlla contributione tamquam proprio, temporibus dumtaxat vite sue et seu in domo sua eadem, in

quam illud induxerit, manserit, aut manere voluerit solus per se et in persona sua. Cum vero, vt omnes mortales sumus, aliquem mori contigerit, siue etiam si aliquis domum eandem suam, in quam canale induxerit, vendere voluerit et vendiderit, extunc ipsi successores seu domus eiusdem possessores, si non fuerint in officio consulari antiquo aut residenti, et nichilominus cannale prefatum in eadem domo conseruare voluerint, ex eodem ad pretorium huius ciuitatis pro fisco ciuili quatuor grossos singulis annis soluere debebunt, quod tandem ex eodem censu domini consules expensis ciuilibus reformare tenebuntur in eum. Quicumque autem huiusmodi censum quatuor grossorum annum soluere recusauerit, eo facto cannale ipsum in domo prefata destrui et annihilari debebit...“

Lustratorowie z roku 1660 zapisali⁵⁷): „Aquae ductus. Przed przysciem Nieprzyziaciela do Miasta były Rury w Mieyscie Kazimierzu, ktoremu z daleka Wode do Rynku ad communem usum prowadzono. Teraz że te Rury zepsowane y magnum sumptum potrzebuia, opowiedały Mieszczanie.“

Przypis V. Sigismundus I rex Poloniae aquaeductum a civibus Casimiriensibus extractum eisdem civibus ascribit. ⁵⁸)

(Cracoviae, d. 27 m. Martii, 1533.)

In nomine Domini amen... nos Sigismundus Dei gratia rex Poloniae... manifestum facimus tenore praesentium, quibus expedit, vniuersis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris, quia cum ciues ciuitatis nostrae Kazimirz, apud Cracouiam sittae, nobis declarassent, quod ipsi animaduertentes, se cum ad alios domesticos vsus et necessitates suas, tum maxime ad concinnandum et coquendum cereuisiam, qua magna pars hominum illic rem suam familiarem et victum sibi querit, aquae penuria premi, ita, vt ad singulas cocturas illam vel precio comparare vel propter eius vecturam equos continuo alere et fouere magno impendio fuissent stricti, volentesque se ab hac penuria et necessitate liberare, construxerint et locauerint suis proprijs impensis et viribus aquaeductum et canalia super fluuio dicto Zakazimirka, cuius alueo Vistula quondam extra muros eiusdem ciuitatis nostrae Kazimirz fluebat, illicque etiam aedificium pro eodem aquaeductu et cannalibus necessarium inter valuas Skauinensem et Wieliciensem erexerint, vnde aqua ipsa ex praefato fluuio Zakazimirka in eundem aquaeductum et cannalia perducta, ad quaslibet domos meatu subterraneo deriuari ac duci commode et vnicuique pro suo modulo subministrari possit, supplicassentque nobis, vt hanc constructionem et locationem praedicti aquaeductus et cannalium ratam et gratam habere atque confirmare, eundenque aquaeductum et cannalia vna cum eorum prouentu ipsis illique ciuitati nostrae Kazimirsi ascribere perpetuo, annectere et incorporare de benignitate nostra regia dignaremur: nos conditionis eiusdem ciuitatis nostrae Kazimirsiensis non ignari, memoria repetentes plurima damna,

quae eius incolae propter aquae defectum ex crebris incendiorum casibus iam pridem acceperunt, considerantesque eum ipsum aquaeductum nedum vsui et commoditati illorum, sed etiam securitati ipsorum plurimum conducibilem esse, ac studium et sollicitudinem eorundem ciuium in assequendo et proprijs eorum sumptibus construendo hoc opere aquaeductus tam vtili, quam necessario commendantes, illis idem opus aquaeductus in loco praedicto constructum et locatum atque cannalia ex illo ad domos coctorum cereuisiae et aliorum ciuium deriuata et ducta, quo aquae illic copia tam vsibus ipsorum cereuisiae coctorum, quam aliorum incolarum eiusdem ciuitatis esset affluentior et accomodator, eiusque constructionem et erectionem absque nostro consensu factam, perinde illis confirmauimus ac in illam consensimus consentimusque harum serie litterarum, acsi ad illam a principio consensus noster regius accessisset. Vt autem ipse aquaeductus cum suis aedificijs, structuris et canalibus pro rata rerum et temporum futurorum commodius manuteneri, conseruari ac reparari et impensa communis ex publico erario in illo insumenda et insumpta sarciri aliqua in parte eidem ciuitati nostrae Kazimiriensi praedictae possit, eundem aquaeductum cum suis canalibus ex illo deriuatis, ac deriuandis et omnem totumque prouentum seu census ac redditum ex eodem aquaeductu et cannalibus soluendum ac percipiendum, nihil prorsus nobis et successoribus nostris ex eo reseruando, praedictae ciuitati nostrae Kazimiriensi ex speciali gratia nostra ascripsimus, prout ascribimus ac alijs eius prouentibus communibus ciuilibus adiungimus et incorporamus, per ipsos consules et ciues modernos et pro tempore existentes cum omni iure, dominio et proprietate tenendum, habendum, vtifruendum, quieteque et pacifice sine cuiusuis impedimento possidendum et ad vtilitatem et commodum reipublicae illius ciuitatis nostrae conuertendum, prout ipsis eius consulibus et ciuibus melius et vtilius visum fuerit expedire. Cuiusquidem aquaeductus et cannalium proconsul et consules moderni et pro tempore existentes eiusdem ciuitatis nostrae Kazimiriensis administrandi ac prouentus omnes et singulos seu census et redditus ex illo prouenturos colligendi et percipiendi, illosque ad vsus et necessitates reipublicae eiusdem ciuitatis nostrae dispensandi praecipuam curam et potestatem habebunt perpetuis temporibus et in eum.

Krośno. (Przy ujściu Lubatówki do Wisłoka). Po dwukrotnym pożarze—w latach 1427 i 1460—który zniszczył większą część miasta, w roku 1461, za przywilejem Kazimierza Jagiellończyka, przeprowadzono wodę do miasta rurami. Wodę prowadzono oczywiście z rzeki, król bowiem zastrzegą, aby się to działo bez uszczerbku dla młynów królewskich, co gdyby się stało, mieszczanie obowiązani byłiby szkody naprawić.

Przypis. VI. Przywilej na wodociągi w Krośnie.³⁵⁾

(w N. M. Korczynnie, d. 12 grudnia 1461 r.)

In nomine Domini Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quia gestis sub tempore versantibus, ne a memoria decidant, sagax homini condicio stili artificio et testium annotatione assolet subvenire, proinde Nos Kazimirus dei gracia Rex Polonie necnon terrarum Cracouie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyavie, Magnus dux Lithwanie, Russie Prussieque dominus et heres etc. significamus tenore presencium, quibus expedit universis, tam presentibus quam futuris, harum noticiam habituris; quomodo volentes opidi nostri Crozno condicionem facere meliorem illudque amplificare et in uberiora commoda conducere cupientes, providis ac circumspectis Magistrocivium, Consulibus, ac Civibus opidi nostri memorati modernis seu alijs in futurum pro tempore existentibus, cannalia aque ibidem per concavitates subterraneas ducende in ipso opido nostro Crozno pro eiusdem usu, necessitate amplificationeque et uberiori comoditate parandi, faciendi, construendi et erigendi, necnon aquas quascunque pro ipsis canalibus iuxta necessitatis exigenciam undecunque locorum sine tamen preiudicio et gravamine nostrorum ibidem molendinorum, quocumque arte ducendi et trahendi. Eadem quoque postquam in aliqua sui parte forent rupta vel destructa reparandi et instaurandi more civitatum et opidorum aliorum Regni nostri dedimus, conc(es)simus, damusque concedimus, conferimus et largimur plenam et omnimodam tenore presencium facultatem et irrevocabilem liberta(tem perpetu)is temporibus duraturam. Harum quibus sigillum nostrum presentibus est subappensum testimonio literarum. Actum in Noueciuitatis Convecione Sabbatho post festum Concepcionis Marie virginis gloriosissime anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo, presentibus ibidem Reverendis in Christo patribus dominis Johanne Wladislaiensi et Regni Polonie Cancellario, Andrea Poznaniensi, Johanne Chelmensi Episcopis, necnon Magnificis et Generosis Johanne, de Thanczin Castellano Cracouiensi, Luca de Gorka Poznaniensi, Johanne de Pylcza Cracouiensi, Stanislao de Ostrorog Calischiensis, Derslao de Rithwyani Sandomiriensi, Sandiuogio de Laszenycze Siradiensi, Petro de Opporow Lanciciensi, Andrea Odrowonsz de Sprowa Leopoliensi et Capitaneo Russie, Hriczkone de Pomorzany Podolie Palatinis, Petro de Gay Calischiensis, Hyncza de Rogow Sandomiriensi, Johanne de Calynowa Siradiensi, Thoma de Sobotha Lanciciensi, Petro de Curow Lublinensi, Dobeslao Kmytha de Vysznycze Voynyczensi Castellanis et alijs quam pluribus testibus circa premissa. Datum per manus Reverendi patris domini Johannis de Brzesze utriusque iuris doctoris, Electi Ecclesie Cracouiensis et Regni Polonie Vicecancellarij, nobis sincere dilecti.

Krzemieniec. (Zamek). Z opisu, podanego w r. 1542 przez lustratora Lwa Tyszkiewicza, okazuje się, że zamek krzemieniecki, położony na stromej górze, od strony miasta niedostępnej, na takiej wysokości, że strzała, z dołu wypuszczona, nie mogła go osiągnąć, był opatrzony w wodę przez starostę Falczewskiego, który kazał porobić drewniane rynny, smołą wylane; przez te rynny woda przechodziła do wielkiej śkrzyni murowanej, drzewem wyłożonej i smołą wylanej.⁵⁹⁾

Lublin. Na widoku Lublina,⁶⁰⁾ podanym w dziele Jerzego Brauna p. n.: „Theatrum praecipuarum totius mundi urbium“ z r. 1618, N-rem trzecim (3) oznaczona „Officina aquaeductus et canalium sursum aquam proemens“ (Budynek wodociągów i kanałów, cisnący wodę do góry). Podług Balińskiego i Lipińskiego⁶¹⁾ wodociąg w Lublinie, dostarczający miastu „wybornej“ wody z rzeki Bystrzycy*) i źródeł przy niej bieżących, zbudowany był za Zygmunta I w roku 1535. Inne, pewniejsze — dodajmy — źródła cofają tę datę o wiele lat wstecz. Mianowicie w „Reyestrze lustratorskim Województwa Lubelskiego 1570 roku“ czytamy:⁶²⁾ „Rury. Mieszczanie wiodą wodę przekopą z rzeki Bistrzicza kostem niemalim na pulmilie, wzięwszy ją od miasta stawu Wrothkowskiego, na ktorej Rurauś sbudowany y ruramy woda do miasta przychodzi. Tha przekopa isz za przychodzeniem wod gwałtownich s gor często się targa, thedi wielki nakład na naprawę grobliey vnienyie muszy, iakosz tho Regestramy pokazano, isz w przeszlem roku Rurmistrz, Grabarz y poprawa grobliey kostuie fl. 577 gr. 26 dn. 9.“ — Dochód z wody biorą mieszczanie: „Then pozitek—czytamy dalej w tymże „rejestrze“ lustratorskim—mieszczanie na Rathusz bierzą, (y) pokazali przywiley Casimiri Regis de data 1471 super facultatem in ciuitate Lublinski canali faciendi et parandi et aquam de fluvio Bistrzicza sub muros Ciuitatis eiusdem trahendi et ducendi... Pokazali drugi przywiley Serenissimi Regis Sigismundi de data 1536 super deductione aquae per cannas et fistulas de fluvio Bistrzicza a villa Wrothkow.“

Tak tedy datę zaprowadzenia wodociągów w Lublinie możemy posunąć do roku 1471. Sam jednak przywilej króla Kazimierza nie dowodzi istnienia wodociągu, gdyż miasto mogło z nadania nie korzystać, jak się to niekiedy zdarzało. W Lublinie wszakże tak nie było. Przeciwnie, posiadamy wskazówkę, że wodę sprowadzono rurami do miasta jeszcze wcześniej, gdyż oto w roku 1453 Piotr, wójt z Kraśnika, daje szpitalowi św. Ducha w Lublinie dwa łany pola „na rurach“. Jest to najwcześniejsza, znana dotąd, data wodociągów lubelskich.

Z późniejszych czasów mamy kilka wzmianek: w r. 1506 w piątek przed św. Walentym „radni lubelscy względem porobienia kanałów w temże mieście z majstrem Janem i jego towarzyszem Łukaszem Czyryszką czynią kontrakt“; we środę po ścięciu św. Jana roku 1514 ten sam może „Jan magister kanałów i wodociągów“ obowiązuje się wykonać w mieście Lublinie wodociągi w miejscach wyznaczonych tak, ażeby wody, ile potrzeba będzie, dostarczyć mogły. W 1531 roku

*) *Rury* — nazwa przedmieścia Lublina nad Bystrzycą pochodzi właśnie od wodociągów, tam niegdyś urządzonych.

w Krakowie, we wtorek przed św. Jadwigą, król Zygmunt orzeka, że pp. Brygitki nie mają prawa wzbronić Lublinowi wystawienia bleku i prowadzenia kanałów na gruncie miejskim⁶³). Istnieje wreszcie przywilej króla Zygmunta z r. 1536 (1531)^{*)}, zezwalający na prowadzenie wody z rzeki Bystrzycy od wsi Wrotkowa.

W *Lustracyi* województwa Lubelskiego z roku 1564 zapisano:⁶⁴) „Rurne albo wodne. Wybierają od każdego waru per gr. 3. Item a Touna mellis ad braxa. data per gr. 2, kthore moze szaczowacz wedlia Regestru Rathussnego Anni 1564 citra vltra ad mrc. 100. Pokazali p. Raicze Prziwiliy Serenissimi Regis Sigismundi de data 1531 admission. aquae ductus per canas de fluuio Bistrzicza a villa Wrodkow ad ciuitatem sumptu et impensis Ciuitatis (z zastrzeżeniem, że i w przyszłości, na wieczne czasy, miasto ma utrzymywać i naprawiać rury kosztem własnym)... Item Staw drugi za zidy in fluuio Czechowka, ktoro dla Mlyna szlodowego, ktorzy na nym yesth, spuszczac bez szkodny nymozey y dla *Rur zamkowych*.“ (Z tego widać, skąd czerpał wodę wodociąg zamkowy).

W latach późniejszych dochód z opłaty za wodę wzrósł i w początku XVII wieku wynosił około 250 złotych rocznie (w roku 1602 np. 242 zł.)⁶⁵), później, gdy dochód z tego źródła zaczął się zmniejszać, a naprawa rur rokrocznie wymagała znacznych nakładów, opłatę za wodę podniesiono:⁶⁶) „Ci co piwa warzą y miód w samym miescie, płacą annuatim od wody Miastu pr. gr. 6 ex ratione iz PP. Mieszcianie wielki nakład w każdym roku na poprawę rur podeimują. Ten procent Miastu należy uigore Priuilegij Casimiri Regis in anno 1471. Naco subsecuta posterior Confirmatio per Serenissimum Sigismundum d. d. Vilnae 21 April. An. 1535. Z tego Rurmurzu płacą czynsz do Spitala S. Duchy po gr. 6, a to względem grontu, przez który wodę tę prowadzą.“ Z tego widzimy, że przywilej króla Zygmunta z roku 1535, który Baliński i Lipiński uważają za pierwotny, zawierał tylko potwierdzenie nadania dochodów z wody przez króla Kazimierza w roku 1471 na rzecz miasta.

Wodociągi lubelskie, popsute podczas wojen w drugiej połowie XVII wieku, nie były już odbudowane.⁶⁶)

Lwów. W księgach miejskich pod rokiem 1413 znajdujemy pomiędzy wydatkami: „*Regestrum magistri canalium. Wasserleyter. Domini consulares conuenerunt ductores aquarum annuatim pr. VI srg. ita tamen, quod ollas omnes et canalia pro eadem duccione aque spectancia debent persoluere et alia pertinentia ipsis ministrare... Eisdem dati sunt XL gr., qui fecerant centum canalia et aliud centum debent eciam conficere pro XL gr... Data est i srg. pro aruina ad canalia... Dati sunt XII gr. pro vno robore alias *trom* ad canalia“... etc.; w roku 1414: „Dati sunt Jeorgio Goebel LXXX gr. pro canalibus ligneis.“⁶⁷) — Zatem miasto w roku 1413 zgodziło majstrów do budowy wodociągów, zobowiązawszy się płacić im rocznie po sześć kop groszy i do-*

*) Lustracya z r. 1564 kładzie przywilej Zygmunta pod rokiem 1531, lustracya zaś z roku 1570—pod rokiem 1536.

starzczać im niezbędnych materyałów; roboty trwały jeszcze w roku następnym.

Zimorowicz ⁶⁸⁾ pisze, że rurmistrzów sprowadzono dopiero w roku 1414. Właściwie z urzędem *magister canalium* spotykamy się we Lwowie jeszcze wcześniej, mianowicie w latach 1406—1409, o ile jednak można wnosić z rachunków, w zakres czynności jego wchodziły wtedy tylko dozór i naprawa studzien miejskich ⁶⁷⁾, chociaż z notat tegoż samego Zimorowicza wynika, że Lwów w tymże czasie posiadał już wodociągi i że roboty, zapoczątkowane w 1413 roku, zmierzały ku rozszerzeniu sieci rur, zaprowadzonych w roku 1407 przez Sztechera. Zimorowicz ⁶⁹⁾ pisze mianowicie pod rokiem 1407: „*Petrus Stecher, aedilis urbanus, fontem ex agro hospitalis s. Spiritus primus intra moenia tubis figlinis induxit.*“

Wodociągi z lat 1407—1413 uległy zapewne z czasem zniszczeniu, gdyż w 150 lat później bogaty mieszczanin lwowski, ormianin Iwaszko, chcąc zostawić po sobie dobrą pamięć i zasłużyć na wdzięczność u potomności, postanowił własnym nakładem sprowadzić wodę do miasta. Król Zygmunt August, przywilejem, datowanym z Lublina dn. 3 marca 1568 roku (*Przyp. VII*), przychyliła się do prośby chętnego do ofiar obywatela, pozwala nawet przeprowadzić kanały pod zamkiem, wodę zaś brać, skąd będzie dogodniej, i rury do domów miejskich zakładać.

Z tego to zapewne czasu pochodzą wodociągi ze zbiornikiem w zamku, o których wspomina lustracja z roku 1765 w słowach: „studnia pod dachem *de novo* zreparowana, do której woda rurami z pod zamku wysokiego prowadzi się.“

Ostatnia wzmianka o wodociągach lwowskich pochodzi z roku 1645; założono mianowicie wtedy rury gliniane dla sprowadzenia wody do miasta ze źródeł, „co jednakże później nieużytecznem się pokazało“ — zaznacza Zimorowicz. ⁷⁰⁾

Przypis VII. Consensus ad aquaeductum Civi Leopoliensi Iwaszkoni Armeno. ⁷¹⁾

(Lublini, d. 3 m. Marcii, An. Dn. 1568).

Sigismundus Augustus etc. Significamus etc. Quod cum expositum nobis esset per certos Consiliarios nostros nomine Famati Iwaszkonis Armeni et Civis Leopoliensis velle ipsum proprio sumptu et labore ad publicam Civitatis nostrae Leopoliensis utilitatem et commodum Canales extruere Aquamque ad eam Civitatem pro eius usu adducere, ut ea ratione ei Civitati atque adeo toti Reipublicae pro eius erga se beneficiis gratificaretur, et nomen apud posteros suum gratum et commendatum reddidit, Peteretque a nobis per eosdem Consiliarios nostros quo nostrum illi ad hoc faciendum praeberemus consensum. Nos itaque illius tam ardens(s.) tamque promptum benemerendi de Republica illius Civitatis studium grato accipientes animo, libenter illius petitioni assensi sumus, uti assentimur et omnimodam potestatem praebemus per praesentes, ut idem Iwaszko possit et valeat, quando illi ex hoc tempore libuerit, Aquam pro extruendis et sub Terram ponendis Cannalibus ex fon-

tibus et rivis ubi illi visum fuerit prope Civitatem nostram Leopoliensem citra tamen praeiudicium et damnum aliarum Aquarum usui publico antea consignatarum desumere, Canalesque sub arce Leopoliensi ponere et per eos Aquam citra domorum ibi existentium in commodum, deducere. Quos quidem Cannales per eundem Iwaszkonem extruendos titulo perpetuo dictae Civitati Leopoliensi donamus et asscribimus per eandem Civitatem cum omni Jure dominio et proprietate tenendos, habendos, utfruendos et possidendos perpetue et in aevum. Harum etc. Datum Lublini in Convento Regni generali die tertia mensis Marcii Anno Millesimo Quingentesimo sexagesimo octavo. Regni nostri XXXIX.

Łomża. W roku 1558 król Zygmunt August daje przywilej na przeprowadzenie wody do miasta kanałami podziemnymi, ażeby zaś przyspieszyć budowę wodociągów, a później zabezpieczyć ich utrzymanie, zrzeka się 20 fl., które pobiera z ogrodów w mieście.

Przypis VIII. Facultas ducendae aquae subterraneis Cannalibus Ciuium Lomzen.⁷²⁾

(Warschouie, feria secunda ante festum SS. Simonis et Judae Apostol. (24 Octobr.) An. Dn. 1558).

Sigismundus Augustus Dei gratia etc. Significamus etc. Quia cum retulissent nobis certi Consiliarij nostri nomine ciuium nostrorum Lomzen. ipsos aquae penuria adeo premi, ut eam cum ad alios domesticos vsus et necessitates suas tum maxime ad coquendam Ceruisiam precio comparare magno impendio cogantur eiusmodique instituti esse, vt eam meatu subterraneo per cannas seu fistulas sumptibus propriis in Ciuitatem ipsam deducant, dummodo id illis facere per nos liceat. Itaque nos adducti intercessionibus quorundam Consiliariorum nostrorum pro parte dictorum, ciuium apud nos interpositis tum consideran(tes) eiusmodi aquae ductum non solum vsui et commoditati dictorum ciuium sed etiam securitati ipsorum plurimum conducibilem futur. simul sollicitudinem et curam eorundem in opere tam vtili et necessario construendo probantes, memoratis ciuibus nostris Lomzensibus modernis et pro tempore futuris, opus propositum aquae ductus perficere, atque cannalia in Circulo eiusdem Ciuitatis nostrae Lomzensis prout ipsis melius et commodius visum fuerit construere, permittimus praesentibus. Quae postquam constructa fuerint licere ipsis perpetuo volumus, vt meatu subterraneo aquam ex riuiis et fluuiis quibusvis et in quibuscunque bonis existentibus desumptam ad cannalia eiusmodi ciuilia adducant, indeque eam primum ad curiam nostram, deinde ad domos ciuium Lomzensium iuxta exigentiam necessitatis cuiusque deriuent. Vt autem eo alacrius constructioni eiusmodi canalium ijdem ciues nostri Lomzenses insistant, atque in sumptibus eo nomine impendendis munificentia nostra in parte aliqua releuentur, de certa scientia et speciali gratia nostra menforatis Ciuibus

nostris Lomzensibus modernis et pro tempore futuris census nostrum ex hortis Lomzensibus prouenientem et sese ultra viginti florenos pecuniae in moneta extendentem nobis quotannis hucusque solui solutum ad beneplacitum nostrum regium damus et concedimus praesentibus, per ipsos ciues Lomzenses eiusmodi census ex hortis praedictis prouenientem pro constructione et reparatione cannalium in ciuitate ipsa Lomsen, construendorum annis singulis tollendum, leuandum et citra cuiusque renitentiam et contradictionem percipiendum tantisper, donec illius concessionem per nos modo praemisso praesentibus factam, alijs literis nostris reuocauerimus. Quamobrem Generoso Hyeronimo Modlischowski Lomzensi et Colnensi nostro Capitaneo moderno alijsque pro tempore futuris Capitaneis Lomzensibus et in absentia eorum locumtenen. et caeteris omnibus quorum interest aut intererit mandamus, vt eisdem ciues nostros Lomzenses circa praesentem concessionem nostram, hijs literis praescriptam, nedum conseruet, verum etiam tueatur et defendat ac eosdem ea libere vtifrui et gaudere paciat, nihilque ab illis nomine eiusmodi census ex hortis Lomzensibus nobis debiti exigat. Pro gratia nostra secus ne fecerit. Harum testimonio literarum, quibus Sigillum nostrum est subappensum. Dat. Warschouiae feria secunda ante festum Sanctorum Simonis et Iudae Apostolorum proxima. Anno domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo octauo, regni vero nostri XXIX.

Opatów. Krzysztof Szydłowiecki, nabywszy około 1518 roku Opatów, opasał miasto murami i wałem, a sprowadziwszy biegłego mistrza, Wacława Morawczyka, zaopatrzył mieszkańców w wodę. ⁷⁸⁾

Opoczno. W roku 1550 król Zygmunt August pozwolił mieszkańcom Opoczna wystawić budynek na urządzenie wodociągu na rzece Drzewicy (Drzewiczki), obok młyna, „Średnim“ zwanego i przeprowadzić wodę do zbiorników w rynku miejskim, tudzież do domów i browarów. Roboty mają być wykonane kosztem miasta. Na pokrycie wydatków przy urządzeniu i na utrzymanie nadal wodociągu w należyтым stanie i sprawności ma być pobierana opłata przez burmistrza i rajców, którzy co rok obowiązani będą zdawać rachunek z wpływów i wydatków. Wysokość opłaty powinna odpowiadać wysokości wydatków. Część wpływów z tego źródła ma być obracana na naprawę murów miejskich i na inne potrzeby ku obwarowaniu miasta. Niezbędny budulec i wogóle drzewo na sprawienie koła w domu wodociągowym, oraz na rury nowe, a później na wszelkie naprawy, pozwala król brać z lasów opoczyńskich, do starostwa należących-

Przypis. IX. Litterae civium Opocznensium super cannalia extruenda.⁷⁴).

(Piotrcoviae, feria tertia festi Divisionis Apostolorum (15 Jul.)
An. Dn. 1550).

Sigismundus Augustus etc. Significamus etc. Quod nos meliorem conditionem Civitatis nostrae Opocznensis facere volentes, ut moenia ipsius pene collapsa restaurari queant in reque sua civili incrementum sumat, prospicere illis ex benignitate nostra Regia cupientes, Eisdem Civibus Opocznensibus fecimus potestatem domum ad Aqueaductum pro Cannalibus in loco competenti et commodo in fluvio Drzevicza penes Molendinum ibidem nostrum nuncupatum Szrednij extruere et aedificare sumptu et impensa eorum propria in usumque civitatis eorum ubi necesse fuerit ad braxatoria braseatoria et domos deducere et locare cistasque aquaticas in Circulo extruere permisimus et consensimus, quem admodum hisce literis nostris permittimus et consentimus atque a singulis braxis Cervisiae pensionem pecuniariam iustam pro quantitate impensarum in Cannalium extruentionem factam vel reparationem postea faciendam constituere et moderari. Quamquidem pecuniam Proconsul et Consules pro tempore existentes Opocznenses in Praetorio exigent in restaurationemque et reformationem moeniorum et Civitatis munitionem usumque legitimum perpetuis temporibus cum mutuo consensu caeterorum Civium convertent et impendent. Ex quibus quidem perceptis et impensis pecuniis ProConsul et Consules Civibus et Plebi Opocznensibus quotannis rationem reddere debebunt. Insuper pro eadem domo Rota cannalibus extruendis et postea futuris temporibus reparandis robora in sylvis nostris Opocznensibus ad Capitaneatum pertinentibus incidendi et evehendi libere perpetuo facultatem et potestatem Civibus nostris Opocznensibus damus et concedimus cum scientia tamen Capitanei nostri Opocznensis id faciendum. Praeterea questi sunt nobis iidem Cives Colonos villae nostrae Ogonowicze ad Praefecturam Opocznensem pertinentis quoscumque per villam hanc vehentes frumenta et humulum ad Civitatem Opocznensem praevertere et emere ea ab illis non permittendo illa ad Civitatem adduci atque eosdem Colonos illic braxare et divendere cervisiam in deterio-rem conditionem eorundem Civium: qui supplicaverunt nobis ut eorum immunitati privilegiatae et indemnitati prospicere dignaremur. Quod quidem nos contra Statuta Regni nostri videntes agi quibus cautum est ne fora et nundinationes in villis in detrimentum Civitatum exercerentur. Quare eam ipsam emptionem frumentorum et humuli braxationemque cervisiae in eadem villa Ogonowicze et aliis prope Civitatem Opocznensem consistentibus iam exnunc inhibemus interdicimus et perpetuo tollimus atque Generoso Stanislao de Sprowa Capitaneo nostro Opocznensi et aliis ibidem pro tempore existentibus Capitaneis damus in mandatis ut

usum sylvae Civibus Opocznensibus pro domo et Cannalibus permittant, Colonos vero prefatos et alios prope Civitatem braxare cervisiam et frumentum humulum praevertendo emere non permittant, neque permitti curent. Saltem ad eorum villarum usum proprium, non autem ad dividendum et evehendum. In cuius rei fidem etc. Datum Piotrcoviae in Conventione generali feria tertia festi Divisionis Apostolorum Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo, Regni vero nostri Vigesimo primo.

Pilzno. Kazimierz Jagiellończyk pozwolił radzie miejskiej prowadzić podziemnymi kanałami i rurami wodę do miasta, oddając mu na własność po wieczne czasy płynące stąd dochody. Jakoż w roku 1487 wodociąg wybudowano.

W dawnych aktach miejskich zachowała się pamiątka tego faktu, zapisana w słowach następujących: „Aby sława tych, którzy położyli jakiebądź zasługi względem miasta, nie uległa zapomnieniu, lecz przeszła do potomności, uznałem za godne zapisania tu budowy wodociągu (*cannalium aquaticarum*), z którego miasto ma pożytek wielki, zaspokaja wiele potrzeb swoich i zawsze będzie miało wygodę i w zdrowiu ochronę, dotąd bowiem zepsuta i niemal niosąca w sobie zarazę woda, przyczyniała wiele szkody zdrowiu, gdy odtąd zło to niemal całkiem uległo usunięciu. Oczywiście, że ciało nasze stanie się takim, jakimi będą jego środki odżywcze, a z tych na pierwszym miejscu należy postawić powietrze i wodę. Jeżeli one będą zdrowe, i ciało będzie zdrowe i w dobrym zachowa się stanie. Zapisują się tu przeto imiona tych rajców miejskich, którzy stali na czele zarządu miejskiego w czasie budowy wodociągów i z których pieczy o dobro miasta powstała ta rzecz wielkiego znaczenia, ten dar zgoła nie byle jaki, zapisują się imiona, by następcy mieli w tym pobudkę ku słuzeniu ojczyźnie i dbałości o jej szczęśliwość. Szczęśliwymi bowiem państwami zwie poważny (*gravis*) Plato te, których przełożeni są filozofami.—Roku zatem od Narodzenia Chrystusowego 1487, przy rajcach: Mikołaju Szobienie, Janie Gzelli, Nikielu kuśnierzu, Mikołaju Wenacie (*Wenath*). Stanisławie Gniazdoszu, zbudowane są w Pilźnie kanały, prowadzące wodę, przez Stefana Niewolnika (*Sclauus*).“

W roku następnym zbudowano zbiornik nowy i wpuszczono do niego wodę: „Item anno domini 1488 feria quarta proxima ante festum Stanislaei aquam miserunt in cista nova sub dominis proconsule et consulibus, videlicet: Nicolao Organista, Toma Tunel, Nicolao Vanat, Johanne Jodłowski, Nicolao Sobyeyn, Nicolao Crzychna.“

Rury przechodziły przez grunt wójtowski, za co wójt jeszcze w r. 1627 pobierał odpowiednią zapłatę, co zaznaczają lustratorowie ⁷⁵⁾, pisząc: „Rurne. Pokazali Rayce postanowienie z Woytem de data anno 1489, ktorym pozwolono Miastu prowadzić wodę przez Woytowski grunt rurami do Miasta: cui solutione census annui Woytowi pro Festo S. Martini per Marc. 13, który czynsz na ten czas Woyt bierze.“

Przypis X. De erectione cannalium aquaticorum. 76)

(Quum) laude a posteris non neglegantur, qui de republica aliquid meruerint, (bonum) et honestum ipsius promovendo exaugendoque, duxi dignum annotatione (esse) erectionem cannalium aquaticorum, de quibus civitas et emolumenta plurima et (sua) necessitatem plurimam defendat habebitque civiumque incolumior usus erit; fatalenta enim et pene pestifera aqua non modicas malas valetudines hominibus pariebat, quod malum iam penitus auferetur. Talia enim corpora nostra fieri necesse est, qualibus nutriuntur. Aër enim primum et aqua, si clemencia sint et salubria, corpora clementata incolumia reddunt. Nominibus igitur propriis consules residentes eo tempore, quo edificata sunt, et quorum ingenio inventum est commodum hoc et fere donum non mediocre, describentur, ut posteris addam hunc stimulum calcarque, ut reipublicae inservire et de ea mereri solliciti fiant, beatamque rempublicam reddant. Beatas enim respublicas gravis Plato esse dixit, si eorum rectores philosophos esse contingeret.

Anno igitur a natali christiano 1487 sub consulibus Nicolao Szobyen, Joanne Gzella, Nikel pellifice, Nicolao Venath, Stanisłao Gnyasdosz residentibus, aquatica cannalia in civitate Pylzna per Stephanum Sclauum edificata sunt.

Płock. Projekt zaopatrzenia miasta w wodę powstał w wieku XV, pierwszym zaś aktem, zmierzającym ku wykonaniu projektu, było uzyskanie zezwolenia królewskiego. Jakoż w roku 1498, w Krakowie, król Jan Olbracht, przychylając się do prośby mieszczan, nadał przywilej, w którym powiada, iż powodowany chęcią polepszenia stanu i warunków gospodarczych Płocka, pozwala zarządowi miejskiemu przedsięwziąć budowę wodociągu (*Canalia alias Rury*) na gruntach miejskich, które sami uznają za odpowiednie po temu, sprowadzić zaś wodę, skąd będzie można i skąd zechcą. Dochód z wodociągu król przekazuje miastu po wsze czasy, byleby był obracany na utrzymanie urzędzeń wodociągowych, tudzież na inne przedsięwzięcia, zmierzające ku ozdobie i zaspokojeniu potrzeb miasta. (*Przypis XI.*)

Spotkaliśmy się ze zdaniem, że z przywileju tego nie skorzystano zaraz. Tak jednak nie jest, jak dowodnie przekonywa umowa, zawarta w roku 1534 przez urząd miejski płocki z przedsiębiorcą robót wodociągowych, Mikołajem Łuszczkiem. W kontrakcie tym wyraźnie powiedziano, że *stare* kanały (rury), które są w ziemi, magistrat oddaje przedsiębiorcy. — Być może, że na razie dokonano robót w zakresie mniejszym od rzeczywistych potrzeb miasta, a to zapewne dla braku środków, ale kiedy zaszła zmiana na lepsze, miasto przystąpiło niezwłocznie do robót na szerszą skalę. Stało się to dzięki zapisowi Stanisława Tureckiego. Mianowicie w r. 1533 stawił się osobiście przed urzędem miejskim płockim Franciszek z Łęczycy, przybrany syn i spadkobierca pomienionego Stanisława Tureckiego i oznajmił, że spełniając wolę zmarłego, wyrażoną w testamencie, składa oblig i zastaw w kosz-

townościach Macieja Olbrachta, bakałarza, na sumę 25 kop krakowskich, z zastrzeżeniem, że kwota ta nie może być obrócona na inny użytek, krom wodociągu. (*Przyp. XII*).

Pozyskawszy taki zasilek i mając nadto inne fundusze po temu, urząd miejski zaraz w roku następnym wezwał z Bochni majstra, Mikołaja Łuszczka. Przybył on z dwoma pomocnikami, Tomaszem i Kacprem z Krakowa, i zawarł z przedstawicielami miasta umowę osnowy następującej: Łuszczek obowiązuje się wykonać wszystko, czego potrzeba tylko do urządzenia zupełnego i prawidłowo działającego wodociągu: wykopać sadzawkę, wystawić młyn, zbudować tamę, porobić przekopy, ułożyć rury,—słowem wszystko, byleby miasto miało dostateczną ilość wody na swoje potrzeby. Wodę ma prowadzić z potoku, zwanego Brzeźnicą, rury zaś ułożyć od młyna, zwanego Krupa, zbudowanego nad potokiem, aż do miasta, w mieście zaś urządzi trzy większe zbiorniki wody, czyli cysterny, oraz dwa wodotryski (?), ozdobione figurami (*duas statuas aquarias*), nadto doprowadzi wodę do łaźni miejskiej. Wody w zbiorniku ma być zawsze podostatkiem, tyle, by wystarczała nietylko na użytek codzienny mieszczan, lecz nadto na potrzeby browarów. Po zupełnym wykończeniu wodociągów, przedsiębiorcy obowiązani będą przez rok jeden dopilnować, aby działały prawidłowo, tudzież zaprowadzać własnym swoim kosztem zmiany i poprawy bez dopłaty od miasta. Magistrat obowiązuje się zapłacić za urządzenie wodociągu 800 złotych, oraz dostarczyć drzewa dębowego, ile będzie potrzeba do budowy: wieży, zwanej rurhauzem, domku, w którym będzie urządzony „kunst“ (*kunst*), aby w razie niedostatku wody w Brzeźnicy można ją było ciągnąć kieratem konnym (zapewne z Wisły), wreszcie—na zbiorniki wody w mieście i rury. Budulec ma być zwieziony w miejsca, przez przedsiębiorcę wskazane, końmi miejskimi. Nadto daje miasto plac pod budowę, 50 centnarów ołowiu na rury i ustępuje na własność przedsiębiorcy stare rury, w ziemi leżące. Pozatym wszelkich robotników i rzemieślników, cieśli, kopaczów do sporządzenia zastawy, wykopania sadzawki i rowów do rur, majstrów do zrobienia części żelaznych, jako to buks do spajania oddzielnych rur, części składowych kół i wogóle do wszelkich robót, przedsiębiorca powinien mieć swoich, a roboty kosztem własnym przeprowadzić. Do pokrycia dachem rurhauzu i domu z kieratem, magistrat miał dać materyał, lecz przedsiębiorca zaś od siebie gwoździe i robotnika *). (*Przyp. XIII*).

Przyjąwszy warunki Łuszczka, rada miejska przysłała do przekonania, że na pokrycie kosztów, z uwagi na wysokie położenie miasta znacznych, nie posiada dostatecznych funduszków. Zaradził temu burmistrz ówczesny, Jan Alantsee, rodem Wenecyanin, aptekarz plocki. W wigilię św. Jakuba apostoła, roku Pańskiego 1534, zebrała się rada miejska w osobie wójta—Macieja Olbrachta, bakałarza, tudzież radnych i ławników, i spisała umowę z burmistrzem, Alantsem, osnowy następującej: miasto oddaje Alantsemu, wszystkie fundusze, przeznaczone na budowę wodociągów, a mianowicie: 300 złotych, otrzymane od rady miejskiej

*) A. Leszek, pseudonimowy autor artykułu o wodociągach i kanalizacji Płocka w „Korespondencie Płockim“ z roku 1879 streścił tę umowę nie całkiem dokładnie.

Torunia z racyi sprawy pewnej, polubownie zakończonęj, 50 złotych, legowane na wodociągi przez Stanisława Tureckiego, oraz 100 zł., dane na tenże cel przez Pawła Sulisława, kanonika płockiego; miasto wkłada na tegoż Alantsego obowiązek wyjednania u króla darowizny na rzecz miasta rzeki Brzeznicy ze wszystkimi wpadającemi do niej źródłami i młynem, aby mogło bez wszelkich przeszkód i czyjegobądź oporu, przeprowadzić roboty wodociągowe. Resztę kosztów, aż do pokrycia owej niezbędnej sumy 800 zł., przewidzianej w umowie z Łuszczkiem, ponosi Alantse z własnej szkatuły; on również dostarcza wszelkich materiałów, zastrzeżonych w umowie z przedsiębiorcą, nawet drzewa i ółowiu, o ile by biskup i kapituła dla jakichbądź powodów nie dały ich pomimo przyrzeczenia swojego. Po wykończeniu robót, Alantse jeszcze przez lat sześć będzie obowiązany naprawiać urządzenia wodociągowe, o ile zaszłaby potrzeba. Przez tychże sześć lat, t. j. od chwili oddania wodociągu do użytku publicznego, burmistrz będzie pobierał na rzecz swoją wszelkie dochody z opłaty za wodę, ustanowionej przez magistrat. Mianowicie: browary miały płacić po 3 lub 5 groszy od waru piwa, stosownie do tego, czy posiadały u siebie wodotryski (*statuam aquariam*), lub nie, właściciele zaś domów mieli płacić kwartalnie: od domów w rynku miejskim po 2 grosze, w ulicach zaś bocznych: od domów większych po 2, od mniejszych po groszu, komornicy po pół grosza. Oddzielną opłatę wyznaczono za wodotryski przed domami, lub w podwórzach. Nadto Alantse ma ciągnąć zyski z sadzawki i młyna. Dopóki wszakże wodociąg nie będzie wykończony całkowiec, wolno mu pobierać tylko połowę wszystkich opłat. — Po sześciu latach urząd miejski sprawdzi rachunki; jeżeli się okaże, że z opłaty za wodę, przez ten czas pobranej, Alantse pokrył wszelkie wydatki, poniesione na urządzenie i utrzymanie wodociągów, wtedy dochód z tego źródła przechodzi na miasto, w przeciwnym zaś razie—do czasu spłaty Alantsego—połowa wpływów będzie należała do niego, drugą zaś obróci miasto na utrzymanie dozorców wodociągów i na naprawę urządzeń wodociągowych.—Gdyby która ze stron, zawierających umowę, nie dotrzymała jej w czymbądź, zapłaci drugiej stronie 1000 złotych. W razie, nie daj Boże, — jakiego nieszczęśliwego zdarzenia, któreby nie pozwoliło na wykończenie rozpoczętych robót, ani miasto nie będzie obowiązane do zwrotu wyłożonych kosztów Alantsemu, ani on do zwrotu miastu pobranych pieniędzy. W razie śmierci Alantsego, umowy tej dopełnić winni jego spadkobiercy. (*Przyśp. XIV.*)

W roku 1535, kiedy już przedsiębiorca rozpoczął roboty, powstały jakieś nieporozumienia pomiędzy nim a przedstawicielami miasta. O mało nie doszło do zerwania umowy. Rokowania trwały dwa dni—czwartek i piątek przed św. Bartłojem—a udział w nich brali, oprócz Alantsego i przedstawicieli urzędu miejskiego, starsi zgromadzeń cechowych. Stawiano żądania i popierano je argumentami: to poważnymi, to błahymi. Alantse, pomiędzy innemi, domagał się, aby mu miasto zwróciło 15 złotych, które wydał na podróż do Wilna, oczywiście do króla, aby przekazało wszelkie dochody z młyna na jego korzyść, aby go zwolniło po wsze czasy od zapłaty za wodę, którą własnym kosztem przeprowadził do domu swojego w mieście i do ogrodu poza murami miejskimi, aby na kontrakcie, obok pieczęci magistratu, wycisnęły pieczęcie

wszystkie cechy rzemieślnicze i t. p. — Miasto było już nawet gotowe przyjąć na siebie dalsze prowadzenie rozpoczętych przez Alantsego robót, i zgadzało się uwzględnić niektóre jego żądania, inne zaś odrzucało, lub wreszcie modyfikowało. — Starszy zgromadzenia krawców, Wojciech Kosnik, wbrew zdaniu innych cechów, odmówił przyłożenia pieczęci na kontrakcie, twierdząc, że tam, gdzie wyciśnięta pieczęć miejska, ogół obejmująca, pojedyncze cechowe są zgoła zbyteczne i t. p. (*Przyp. XV, XVI.*)

Rzecz oparła się o króla, który wyznaczył sąd komisarski, powoławszy do niego: Piotra, piskupa, przemyskiego oraz kasztelanów: Jakuba Narzymskiego, płockiego, Pawła Wolskiego, sochaczewskiego i Adama Kiernowskiego, gostyńskiego. Komisyja zebrała się w Płocku w dniu 1-y m lutego 1537 roku i tu, wobec wojewody i starosty płockiego, Feliksa Szreńskiego, stanęła pomiędzy przedstawicielami miasta i cechów z jednej, a aptekarzem Alantsem z drugiej strony, ugoda na warunkach następujących: Alantse ma zbudować własnym kosztem wodociąg z całkowitym urządzeniem, dwa zbiorniki wody (*cisternae*) i dwa wodotryski (*statuas aquarias*) miejskie; nadto przeprowadzić wodę do kapituły za osobną z nią umową, o ile kapituła zechce pokryć koszt robót; również wystawi wodotrysk przed łaźnią, o ile dzierżawca łaźni za to zapłaci. Po ukończeniu wszystkich robót, prawidłowe działanie wodociągów poddane będzie próbie czterotygodniowej, po której — o ile wypadnie pomyślnie — miasto obejmie wodociąg, przedsiębiorca zaś złoży szczegółowe rachunki z wydatków. Miasto przyjmie rachunki Alantsego z pełną wiarą, nie sprawdzając, ani żądając potwierdzenia ich przysięgą i całkowitą sumę wpisze do ksiąg miejskich, jako dług. Dług ten będzie zabezpieczony na dochodach z wodociągu, t. j. Alantse będzie pobierał wszystko, co wpłynie za wodę, dopóki sam lub jego spadkobiercy całej należności nie odbiorą. Wysokość opłaty za wodę ma pozostać taka, jaką przewidziała umowa poprzednia, podziału zaś domów pod względem wysokości opłaty dopełni urząd miejski, gdy samą opłatę będzie pobierał od opodatkowanych bezpośrednio Alantse. Gdyby który obywatel zalegał w opłacie, lub zgoła jej odmawiał, wolno będzie przedsiębiorcy żądać, by za dług zajęto nieruchomości dłużnika i po dwu tygodniach sprzedano je, w browarach zaś niewypłacalnych wolno mu będzie wprost ogień zalewać i wstrzymywać warzenie piwa, dopóki należności swojej nie uzyska. Stawiający opór takiej egzekucyi, podlegnie karze ro złotych i zamknięciu w wieży na czas nieograniczonej, t. j. dopóki należności za wodę i kary nie uiszczy. Co kwartał da miasto od siebie pachółka do pomocy osobie, upoważnionej przez przedsiębiorcę do wybierania opłaty. — Co się tyczy młyna i sadzawki, z których król pozwolił korzystać, musi je Alantse odkupić od dotychczasowego dzierżawcy, suma zaś, przez niego na ten cel wydana, będzie dołączona do ogólnego długu miasta na rzecz przedsiębiorcy; miasto obowiązuje się tylko wyjednać zezwolenie królewskie na przejście młyna w ręce Alantsego, a gdyby tego nie dopięło, zwolnić Alantsego od dotrzymania umowy, t. j. od budowy wodociągu. Nie dość tego: nie będzie obowiązany Alantse do zwrotu w całości pobranych już pieniędzy, lecz odliczy wszystko, co wydał dotąd na roboty od chwili zawarcia pierwszej umowy, ażeby straty nań nie spadły.

Zarząd wodociągów spoczywa całkowicie w rękach przedsiębiorcy, dopóki nie odbierze on swojej należności; nie wolno też nikomu bez jego wiedzy ani wody prowadzić, ani wodotrysków urządzać, gdyby zaś kto chciał mieć u siebie wodotrysk, winien przedewszystkiem zapłacić przedsiębiorcy 6 złotych.

Nie wolno będzie Alantsemu, ani jego spadkobiercom w ciągu lat dziesięciu odstępować praw swoich nikomu, wydzierżawiać dochodów z wodociągu i młyna; po upływie zaś tego czasu w prawa jego może wejść jedynie urząd miejski plocki, nie zaś osoba prywatna. Wolno Alantsemu ulepszać urządzenia wodociągowe, młyn i sadzawkę; urząd miejski zwróci mu nawet poniesione koszty, o ile dokonane roboty uzna za istotnie korzystne dla miasta. Wolno będzie przedsiębiorcy połączyć z wodociągiem swoje domy i ogrody, oraz urządzić u siebie wodotryski bez płacenia ogólnego podatku wodociągowego, nałożonego na innych obywateli, ale również bez prawa żądania od miasta zwrotu poniesionych kosztów na te jego prywatne roboty. Wszelkie umowy, zawarte przez przedsiębiorcę z obywatelami miasta, urząd miejski potwierdza. Sumę 300 zł., które miasto wydało już na budowę wodociągów, ma Alantse zwrócić, jakoż 100 złotych wypłacił zaraz, resztę zaś miał oddać w przeciągu lat czterech.

Miasto poręcza, że przedsiębiorca nie dozna żadnych przeszkód ze strony mieszczan w prowadzeniu robót, kopaniu rowów przez ich posiadłości, zakładaniu rur i t. p., on zaś będzie się starał, by swojemi robotami nie narażał obywateli na straty. Każdy, kto przez złą wolę przyczyni się do jakiegobądź zepsucia urządzeń wodociągowych, rur, wodotrysków, aczkolwiek wykroczy tylko przeciwko osobie prywatnej, będzie uważany za przestępcę publicznego i ulegnie odpowiednio surowej karze.

Za niedotrzymanie umowy, która ma być złożona do potwierdzenia królowi, strona winna zapłaci 1000 złotych węgierskich.

Umowę podpisano i pieczęcie miejskie i cechowe na niej wyciśnięto. (*Przyp. XVII*).

Czy wszelako wodociąg w zamierzonym zakresie pobudowano i kiedy, o tym księgi miejskie plockie milczą. Są wprawdzie dowody, że w latach 1538—1560 był wybierany *census aquarius*, brak atoli innych wzmianek pozwala przypuszczać, że szeroko zakreślony projekt nie doczekał się wykonania w całej swojej rozciągłości.

Holsche, mówiąc o Płocku z końca XVIII wieku, zaznacza, że w mieście jest tylko 18 studzien, skutkiem czego uczuwa się wielki brak wody.

(*d. c. n.*)

FRANCISZEK GIEDROYĆ.